

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

ЈЕВРЕЈИ

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредник

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
- Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
- Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
- Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)
- Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
- Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
- Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
- Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(30–31. X 2020)

Књига II/2

ЈЕВРЕЈИ

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2021.

САДРЖАЈ

1

Часлав В. НИКОЛИЋ

БАРКА И АУТОПОЕТИКА: СИМБОЛИЧКЕ ФОРМЕ
ВОДЕ, ПЛОВИЛА И ПУТОВАЊА У СТАРОМ ЗАВЕТУ И У
РОМАНУ О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 9

Никола З. ПЕУЛИЋ

ТРАНСФОРМАЦИЈА БЕСТИЈАРИЈУМСКОГ КОМПЛЕКСА
СТАРОЗАВЕТНЕ КЊИГЕ ПРОРОКА ЈОНЕ У РОМАНУ
О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ / 29

Ђорђе Р. РАДОВАНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСТВО КАО „ЧЕТВРТИ СВЕТ” АНДРИЋЕВЕ ТРАВНИЧКЕ ХРОНИКЕ / 39

Снежана С. БАШЧАРЕВИЋ

ПЛАЊАЊЕ КРИВИЦЕ (ПЕТ ЈЕВРЕЈСКИХ ЛИКОВА
У АНДРИЋЕВИМ ПРИПОВЕТКАМА) / 57

Сања В. ГОЛИЈАНИН ЕЛЕЗ

ПРОЦЕСУАЛНА ДУХОВНОСТ ЈЕВРЕЈСКЕ ТЕМЕ
У АНДРИЋЕВОЈ ПОЕТИЦИ (ИСТИНЕ) КАО ВИД
ОНТОЛОГИЗАЦИЈЕ ХРОНОТОПА ГРАДА / 67

Марија М. ШЉУКИЋ

ПОЈЕДИНАЧНО И КОЛЕКТИВНО ПАМЋЕЊЕ КАО ПОЕТИЧКА
КОНСТАНТА У ЈЕВРЕЈСКИМ ПРИЧАМА ИВЕ АНДРИЋА / 81

2

Анка Ж. СИМИЋ

ПСАЛМИ У СТАРОМ ЗАВЕТУ И СРЕДЊОВЕКОВНОЈ
АПОКРИФНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ / 91

Николина П. ТУТУШ

СЛИКА РАЈА У СРПСКОЈ СРЕДЊОВЕКОВНОЈ ЦРКВЕНОЈ ПОЕЗИЈИ / 101

Предраг З. ПЕТРОВИЋ

БОГОДЕЈСТВЕНА СВЕДОЧАНСТВА БИБЛИЈСКИХ ИДЕОГРАМА / 117

Ђорђе М. ЂУРЂЕВИЋ

ПРЕЖИЦИ МАТРИЈАРХАТА У МАРИОЛОГИЈИ ПРАВОСЛАВНЕ
БОГОСЛУЖБЕНЕ ХИМНОГРАФИЈЕ / 129

Александра Д. МАТИЋ

КРАЉ СОЛОМОН У ЈЕВРЕЈСКОЈ И СРПСКОЈ
УСМЕНОЈ ТРАДИЦИЈИ / 145

Ана С. ЖИВКОВИЋ
ЈЕРУСАЛИМ У РЕЛИГИОЗНОМ ЕПУ ИСТОРИЈА О ПОСЛЕДЊЕМ
РАЗОРЕНИЈУ СВЕТАГО ГРАДА ЈЕРУСАЛИМА ВИКЕНТИЈА РАКИЋА / 165

Срђан В. ОРСИЋ
ЈЕВРЕЈИ У СРПСКОМ РОМАНУ 19. ВЕКА / 175

3

Василије К. МИЛНОВИЋ
СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ КАО ИЗВОР ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ
И РАЗУМЕВАЊЕ ХОЛОКАУСТА: СРПСКИ И ЈЕВРЕЈСКИ
НАРАТИВ СТРАДАЊА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ / 185

Јелена Н. АРСЕНИЈЕВИЋ МИТРИЋ
СТРАДАЊЕ СРБА И ЈЕВРЕЈА У РОМАНУ
ЈАСЕНОВАЦ ЉУБЕ ЈАНДРИЋА / 203

Krinka B. VIDA KOVIĆ PETROV
RETHINKING THE HOLOCAUST NOVEL IN YUGOSLAVIA: FROM HINKO
GOTTLIEB TO ALEKSANDAR PETROV'S LIKE GOLD IN FIRE / 225

Dubravka K. BOGUTOVAC
NOSAČ SAMUEL KAO NOSIVA SINEGDONA / 239

Andrijana A. NIKOLIĆ
RADOST I TUGA SAMOKOVLJINIХ ЈЕВРЕЈА / 247

Ђорђе Н. КЕБАРА и *Стеван М. МИЛОВАНОВИЋ* (Данијел Перахија)
СОЦИОКУЛТУРОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ БЕОГРАДСКИХ
ЈЕВРЕЈА У ЗБИРЦИ ПРИЧЕ СА ЈАЛИЈЕ ХАИМА С. ДАВИЧА

Мирјана М. БЕЧЕЈСКИ
ТО „ПОДМУКЛО ДЕЈСТВО БИОГРАФИЈЕ”:
ПРИПОВЕТКА „АПАТРИД” ДАНИЛА КИША / 277

Тамара М. ЉУЈИЋ
КАПО – ТИТУЛА НЕМОГУЋНОСТИ ПОСТОЈАЊА
ИЗМЕЂУ „МИ” И „ОНИ” / 287

4

Оља С. ВАСИЛЕВА
„ГРОЗНИЦЕ ЈЕДИНСТВА” СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА / 299

Александра В. ПАУНОВИЋ
ЈЕВРЕЈИ У ПОЕЗИЈИ РАШЕ ЛИВАДЕ: КОЛИКО НИСКО ДО БОГА? / 309

Сузана Р. БУНЧИЋ
ПРИПОВИЈЕДНЕ СТРАТЕГИЈЕ И ПРИЧА
У РОМАНУ ДОСИЈЕ ШЛОМОВИЋ / 325

Јована Б. КОСТИЋ
ЕФЕКАТ ХОЛОКАУСТА У РОМАНУ ГЕЦ И МАЈЕР ДАВИДА АЛБАХАРИЈА / 337

Марија С. ПАНТОВИЋ

„ОНЕ ГОВОРЕ СВОЈИМ ОДСУСТВОМ, ОНИМ ШТО НИКАДА
НЕЋЕ БИТИ”: О ПРИСУТНОМ ОДСУСТВУ У РОМАНИМА
ЦИНК И МАМАЦ ДАВИДА АЛБАХАРИЈА / 347

Дина М. ЛИПЈАНКИЋ

ИЗМЕШТЕНОСТ ИДЕНТИТЕТА У ЕГЗИЛУ И НОСТАЛГИЈА ЗА
ИДЕНТИТЕТОМ У СНЕЖНОМ ЧОВЕКУ ДАВИДА АЛБАХАРИЈА / 357

Александра В. ЧЕБАШЕК

ТРАГОВИМА СМРТИ У РОМАНУ АЛЕКСАНДРА
ХЕМОНА ПРОЈЕКАТ ЛАЗАРУС / 369

Gordana M. TODORIĆ

PROBLEM RAZGRANIČENJA SVETOVA
– SEMPER IDEM ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА / 379

Миливоје В. МЛАЂЕНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСТВО ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ДЕТЕТА У РОМАНУ
SEMPER IDEM ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА / 387

Зорица Н. МЛАДЕНОВИЋ

ИНТЕРТЕКСТУАЛНИ ПЛУРАЛИТЕТ У ПЕСМИ
„ДО ВИЂЕЊА ДАНИЦЕ” РИЧАРДА БЕРЕНГАРТЕНА / 397

2

Александра Д. МАТИЋ¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Катедра за српску књижевност

КРАЉ СОЛОМОН У ЈЕВРЕЈСКОЈ И СРПСКОЈ УСМЕНОЈ ТРАДИЦИЈИ

Рад истражује представу краља Соломона/Соломунa унутар јеврејске и српске усмене баштине. Комплексна фигура Соломона сагледава се како у старозаветним легендама, тако и у апокрифима, мидрашкој и талмудској литератури, те у српском усменом приповедном стваралаштву. Поред интернационалног комплекса мотива, митско-магијских, демонолошких и езотеријских наслојавања, до културолошких и жанровских трансформација, настојали смо да укажемо и на непроменљиве мотивске, структурне, семантичке аспекте у конституисању старозаветног владара као фигуре препознатљиве у сваком књижевнофолклорном окружењу. Генезу и могуће правце развоја мотива и сижеа не пратимо нужно из јеврејског ка српском књижевно-културном простору, иако је старозаветна литература несумњиво извршила пресудан утицај на српску народну књижевност, већ се фокус ставља на процес „размрежавања” лутајућих мотива и сижеа и њихово увезивање са фигуром Соломона.

Кључне речи: Соломон/Соломун, Библија, Мидраш, Талмуд, фолклор, бајка, мит, демонологија, мудрост, мизогинија

Библија и фолклор

Научна веза између проучавања Библије и проучавања фолклора има дугу, сложenu историју. Области библијских студија и фолклористике неретко имају заједничко поље изучавања како у погледу садржаја, тако и методологије. Јеврејска усмена традиција доминантан је елемент широког фолклорног комплекса присутног унутар јудео-хришћанских светих списа, те је одатле претежно вршила утицај и на друге усмене традиције, конституишући интернационални фонд. Отуда вишетомна антологија *Јеврејских народних бајки* (2006–), прикупљених из богате ризнице Архива јеврејске народне приче на Универзитету у Хаифи, педантно упоређује јеврејске народне приче са Арне-Томпсоновим индексом фолклорних мотива. Било да су забележене из сефардске, источноевропске (ашкенаске) или пак арапске традиције, јеврејске народне бајке послужиле су као витални носиоци талмудске традиције, познате као усмена Тора или усмени закон.²

Једна линија нашег истраживања бави се стога односом библијског канона и јеврејске усмене традиције на примеру фигуре краља Соломона, док у другој линији настојимо да утврдимо путеве генезе сижеа прича о Соломону у српској

¹ aleksandra.matic@filum.kg.ac.rs

² Истраживање библијских утицаја на српски фолклор претежно се досад сводило на епско усмено песништво, те на усмена предања. Значајне резултате у тој области доносе студије: *Библијски мотиви у српској народној књижевности* Вукашина Баговића и *Заједничка шемајско-сижејна основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције* Наде Милошевић Ђорђевић, те радови у зборнику са Научног састанка слависта у Вукове дане *Српска књижевност и Светло писмо* (1997).

усменој књижевности, који се не могу једносмерно означити. Фокус ће бити на мотивским, структурним и семантичким аспектима подударности, као понављајућим обрасцима, и на импликацијама које јеврејска, односно српска култура има на конституисање усмених садржаја, како би се осигурала позитивна рецепција и даље преношење наратива. Интеркултуралне и интернационалне димензије сижеа о мудрому краљу биће особито истакнуте, да би се указало на чврсте спреге и заједничку духовну вертикалу удаљених култура али и да би се још интензивније могло указати и на места разилажења, односно специфичности интерпретација и процесе акумулација унутар различитих култура. Дакле, вишесмерност кретања интертекста представља једно од полазишта, а у раду ће бити указано и на потенцијалне изворе и путеве којима су јеврејски наративи доспели у српску културну средину.

У изучавању библијског канона осврнућемо се и на евентуалне процесе „реорализације” фолклора, термина који уводи фолклориста Маргарет Милс, како би указала на многобројне начине којима се библијски текстови поново „спуштају” у усмену културу и изнова подвргавају процесу „понародњавања” (Милс 1990, према Нидич 2018: 3). С тим у вези, размотрићемо и однос талмудских и мидрашких предања са библијским текстом, с обзиром на то да је идеја усмене Торе кључан појам рабинског јудејства (Штембергер 2014: 47). Као што су Хомерови епови били посматрани спрам „живе” јужнословенске усмене књижевности, на основу стилских одлика може се донекле пратити да ли су рабински текстови или неки њихови делови настали као плод усменог предања (Штембергер 2014: 54). Примењено на наш предмет изучавања, приликом истраживања је примењено, како је претходно утврдио и Дејан Ајдачић, да се у Библији сведочанства о владару Соломону више ослањају на историјске наративе, него приче о Соломону у јеврејском Талмуду, где старозаветни лик добија и нове црте, те да се одступања умножавају у каснијим прерадама и промењеним етноконфесионалним оквирима (Ајдачић 2010: 214). Осим тога, покушаћемо да укажемо и на супротан смер генерисања наратива о Соломону, односно да су многи мотиви интернационалног, фолклорног карактера накнадно привезани за лик легендарног израиљског владара.

Интернационални комплекс: Соломонско решење

Легенде о краљу Соломону присутне су у библијској, апокрифној, мидрашко-талмудској и средњовековној литератури. И усмена и књижевна традиција притом истовремено се показују и као акумулативне и као иновативне у конституисању фигуре Соломона, јер се обликују око различитих извора, циљева, публике. У Библији Соломон је градитељ Храма, мудрац који поседује људска и надљудска знања и смисао за правду, владар који свом народу доноси благостање митских размера, велики, архетипски муж у полигамној заједници итд. Библијска историја највећу пажњу ипак усмерава ка Соломоновој посвећеној владавини. Најпознатија библијска прича о Соломону, интернационално сажета у израз Соломонско решење, јесте прича о Соломоновој пресуди и има своје варијанте у фолклору многих народа, те се посматра у науци као писана варијанта народне приче (Бен-Амос, Ној 2007: 238). Фолклорна природа приче доказује се доминацијом управног говора, ограниченим бројем протагониста и једносмерним током радње, али несумњиви доказ је свакако уписаност интернационално познатог мотива у Арне-Томпсонов индекс фолклорних мотива (926С), што

значи да су многе паралелне приче пронађене у светском фолклору, посебно на Далеком истоку и у Индији (Јасиф 1999: 29–30).³ У Арне-Томпсоновом индексу прича је класификована као „Соломонско решење“⁴.

У ширем контексту, Соломонова пресуда чини део шире приповедне целине о Соломоновој владавини, која је означена као „златно доба Израила“ (в. Косидовски 1965), а у Старом завету је осмишљена као засебан сегмент у *Књизи о царејвима*. С обзиром на то да је Соломонов сан⁵ у којем тражи од Бога разум и мудрост да влада претходи овој причи, разуме се да је библијски смисао приче важно посматрати контекстуално – односно да покаже испуњење Божјег обећања и илуструје Соломонову мудрост. Мотив јављања бога у сну, притом, такође је познат блискоисточној традицији, тј. египатској приповедној традицији о краљевима (Бен-Амос, Ној 2007: 31). Ели Јасиф ипак претпоставља да је прича о Соломоновом решењу изворно независна јединица која је интегрисана у библијски контекст, тачније да аутор *Прве књиџе о царејвима* није приписао причу Соломону, већ се приписивање Соломону већ развило у прелитерарној традицији (Јасиф 1999: 30). У својој библијској кристализацији изворна народна прича свакако је претрпела значајну књижевну прераду тако да се више не дефинише као народна прича.

У погледу структуре, прича се састоји из два дела: предочавања предмета спора (утврђивање мајчинства) и решење. Како примећује Ели Јасиф, већи део приче испосредован је дијалогом жена и Соломона о томе којој припада беба, са неколико реченица које изговара наратор. Дијалози, односно контрадикторна сведочења двеју жена бивају покретачи радње, што у наративном смислу јесте одлика усменог текста. Прича достиже врхунац застрашујућом краљевом наредбом да му донесу мач и да се беба пресече, што на тренутак баца сумњу на краљеву мудрост. Али оно што се чини пресудом испоставља се као домишљат трик којим се постиже циљ и који резултира препознавањем праве мајке. Наизглед апсурдна, понуда компромиса – деобе бебе напола, представља један скривени емоционални тест са претпоставком да ће се пробудити мајчински инстинкт у оној чије је дете уистину (в. Хансен 2002: 228). Каснији извори у јеврејској традицији уместо смртних бића уводе демонске жене, док је Соломон уместо мудраца представљен као маг (Бен-Амос, Ној 2007: 238), што одговара његовом митско-магијском профилу, који развија мидрашко-талмудска традиција, и о којем ће бити речи. Очигледна поента библијског наратива о Соломоновој владавини, међутим, ипак је заснивање легитимитета и ауторитета самог краља Соломона, особито стога што је у Израилу цар отеловљење народа (Фрај 1985: 123), како у тријумфу, тако и у поразу, те се у својој мудрости – величањем цара велича читав израиљски народ.

Соломон се у неколиким причама показује као велики познавалац људске психологије. О томе сведочи и поменута старозаветна прича о двојма женама,

3 Једна индијска верзија приписује мудро решење Буди.

4 У оригиналу: Cases solved in a manner worthy of Solomon

5 Када је Соломон отишао у Гавеон да принесе жртве паљенице, Јахве му се јавио у сну и рекао да бира који дар жели. Соломон, свестан одговорности владара великог царства, изабрао је мудрост која је потребна судији. Његов избор мудрости, а не дугог живота, богатства, части или свргавања непријатеља, веома се допао Јахвеу. Мудрост младог краља убрзо је стављена на испуњење. Пред њим су се појавиле две блуднице, свака је носила дете, једно живо, а друго мртво. Њихов спор се односио на одлуку о томе ко је мајка живог детета. Соломон је, рачунајући на мајчински инстинкт, наредио да се живо дете мачем пресече напола. Проблем је решен тако што је права мајка детета устала против ове пресуде.

али још изразитије потврде налазимо у неким апокрифима и мидрашкој књижевности. У апокрифу „Премудрости Соломонове”, о украденом наследству, краљ разрешава спор преваром, јер првом сведоку нареди да му шапуће на уво испитујући га ко је и одакле је, а следећи се поведе мишљу да му је претходни све признао па сам открије истину (Јовановић 2005: 422–423). Концепција мудрости унеколико се, дакле, разликује у небиблијским приповестима, тачније проширује се. Соломон јесте праведни судија, али његова праведност не потиче увек из исправног тумачења и коментарисања закона, те његове примене на конкретне ситуације, већ из фолклорне домишљатости, па чак и превара и трикова.

У мидрашкој књижевности налазимо приповетку „Соломон открива лопова”, која, као и у претходно представљеном апокрифу, дочарава Соломонову досетљивост и мудрост. Тројица путника намерника заноће у шуми и одлуче да закопају новац на једно место али током ноћи један од њих ископа новац и сакрије на друго место. Отишавши код краља Соломона да им открије ко је лопов, он, уместо да их испитује, подвргава их обрнутој логици, односно задаје им загонетку (у виду приче), под изговором да му је потребна њихова помоћ у разрешењу. Тако се заправо зачиње прстенаста композиција са загонетком унутар загонетке.⁶ На основу њихових одговора, краљ утврђује ко је крадљивац, а пошто га краљеви људи почеше испитивати, он призна да је украо новац и где га је закопао (Вербер 2003: 30–32).

Како објашњава Џон Дрејн у *Увођењу у Стари завети*, Соломонова премудрост подразумева низ различитих способности, па осим тога што се под мудрост подводи осећање за правду, те разрешавање правних спорова, како смо установили на основу претходних приповедака, његова мудрост укључивала је и „политичку вештину у опхођењу са сопственим народом и дипломатију у међународним односима (1Цар 5, 7.12), као и поседовање таквог знања које бисмо ми окарактерисали као ботаничко или зоолошко (1Цар 4, 33)” (Дрејн 2003: 137).⁷

Соломонове дипломатске али и интелектуалне вештине особито се истичу у причама о Соломону и краљици од Сабе (краљици савској у Даничићевом преводу Старог завета), при чему краљица поставља низ загонетки Соломону, а он их успешно разрешава, што у српској усменој прози одговара загонетним формулацијама, тајанственим порукама и задацима које изриче, осим Соломуна, девојка прошеница, мудри старац и специфични заточници (Самарџија 2011: 171). У старозаветној причи врло се сведено говори о њиховом сусрету: „А царица

6 Реч је о девојци и младићу који су се заклели једно другом на вечну љубав, али после извесног времена родитељи девојку обећају другом младићу. Пошто није хтела да прекрши заклетву, замолила је вереника да је не дира док се не разреши завета. Пошто је добила разрешење јер је поштено поступила, пође са својим вереником кући а усупут их сретну разбојници. Најстарији међу њима им преотме све благо и почне је нападати, а она га замоли да чује њену причу и замоли га да је пусти, да остане неокаљана, а сав новац нека узме. Чувши причу, старац се сажали и пусти их, вративши им чак и благо. Завршивши причу, краљ Соломон пита трговца које од свих најдостојнији хвале. Први похвали девојку, други младог мужа, а трећи разбојника који је вратио новац. Тако Соломон закључи да је трећи лопов јер му је само новац напамети.

7 „Мудрост Соломона као судије усмерена је на проналажење лукаво смишљене подвале превараната, крадљивца или отмичара и заснована је на Соломоновом познавању подлости и тамних страна људске природе. Мудрост Соломона као саветодавца ослоњена је на разрешавање проблематичних односа међу људима па и животињама. Премудри Соломон, дакле, своју мудрост користи за уклањање проблема који изазивају или би могли да изазову некажњено нарушавање друштвеног реда. У односу према женама Соломонова мудрост не разрешава проблем других људи, већ показује његове животне погледе, који са својом заопштеном оценом о женама чине језгро заплета догађаја о коме се приповеда. Соломоново умеће разобличавања ту није усмерено на појединачног прекршиоца, већ разобличава цео женски род.” (Ајдачић 2010: 218)

Савска чу глас о Соломуну и о имену Господњем, и дође да га искуша загонеткама. И дође у Јерусалим са силном пратњом, с камилама које ношашу мириса и злата врло много и драгога камења; и дошавши к Соломуну говори с њим о свему што јој бјеше у срцу. И Соломун јој одговори на све ријечи њезине; не бјеше од цара сакривено ништа да јој не би одговорио” (1Цар, 10, 1–3). У мидрашкој књижевности, међутим, приповетка „Соломон и краљица од Шаве” обogaћена је многим детаљима, а нарација је развијенија, почев од иницијалног оквира који велича снагу Соломоновог краљевства и самог краља до загонетања и одговора које Соломон даје. И ако је сусрет Соломона и краљице од Сабе историјски догађај⁸, он је задобио понешто од архетипског надметања полова, односно митског агона, који се у фолклорној свести неретко моделује као надмудривање, а у коначном се разрешава равнотежом „мушког” и „женског”⁹. Бајковна формула надмудривања у српској усменој приповеци „Дјевојка цара надмудрила” (Караџић 1870: 105–108) доноси супротносмерно искушавање – те се унутар приповетке развијају загонетне форме које цар поставља сиромашној девојци, али ипак потврђује припадност овог мотива много ширем корпусу светске прозе.¹⁰

Дакле, и за српске народне приповетке, попут новела, бајки, шаливих прича, карактеристично је укључивање наративних микројединица, па се и у јеврејским народним и српским народним причама „мудросног” типа налазимо пред загонеткама које „Премудри” упућује саговорнику. Приповетке о Соломоновом надметању са савском краљицом и са сестром Дејан Ајдацић сврстава под исти тип на основу гендерног принципа који је садржан у њима. Наиме, Веселин Чајкановић забележио је приповетку под насловом „Мудри Соломун и сестра му” (Чајкановић 1999: 76), у којој Соломунова мудрост уступа пред сестрином мудрошћу, те домишља како да јој доскочи.

„Соломон, наиме, не зна да реши проблеме који му задају, али он препредено сазнаје решење од сестре и представља га као своје. Његова мања мудрост пред другима јавно није откривена, а његова мудрија сестра коју он уходи уз подршку помоћника, не добија одговарајуће признање. Сам Соломон у овим причама не испољава женомрзачке ставове из других прича.” (Ајдацић 2010: 215)

Недостатак мудрости у овом случају надомешћује се довитљивошћу, која се Соломону приписује, видели смо, и у апокрифним и мидрашким текстовима, а надметање полова у овом случају разрешава се победом мушког принципа, што потврђује и укореењеност у патријархални модел друштва, а са друге стране оправдава величину старозаветног мудраца.

Приповетка коју је Вук Караџић унео у *Српске народне приповјетке* под називом „Ђевојка, удовица и пуштеница” делимично пародира фигуру старозаветног јунака представљајући га као дете. Наиме, човек који намери да се ожени, не може да се одлучи да ли да изабере девојку, удовицу или распуштеницу, па одлучи да оде некаквом старцу, да га подучи. Иако старост у народној свести подразумева и мудрост, позиција се преокреће, те старац упућује човека да оде Премудроме. „Синко! ја ти на то не умијем ништа казати, него иди премудроме

8 Поједини извори налазе потврду за историјско постојање краљице од Сабе, док други одричу и Соломуну историјски лик.

9 Уп. У српском усменом песништву такав се митски сукоб кроз надмудривање остварује у песми „Кујунџија и хитропреља”.

10 Особито је интересантно што исти мотив о мудрој жени која као најдражу ствар из куће свога мужа износи њега самог, из српске бајке „Дјевојка цара надмудрила”, проналазимо у готово идентичном облику у јеврејској бајци под називом „Шта је жени најдраже” (в. Вербер 2003: 58–59).

(т.ј. Соломуну), он ће ти знати казати, шта је боље; па дођи посиље, да ми кажеш, шта ти је рекао.” У загради се Премудри једноставно идентификује као Соломун, што се може разумети као „економично подразумевање мудрости” (Самарција 2011: 282), које одређује и рецепцију наративног модела. Премда и у јеврејском фолклору наилазимо на представу Соломона као „мудрог детета” у вези са мотивом скривеног блага, у српском фолклорном фонду дете се углавном одређује епитетом „лудо”, те наступа парадоксална ситуација у којој се дете Соломун именује као „Премудри”: „Онда га узме један слуга, те га уведе у двор, па пружи руку на једно дијете, које бјеше узјахало на штап па трче по двору: ’Ено оно је Премудри.’” (Караџић 1870: 154) Овакав парадокс појачава међутим знање које имамо о Соломуну као мудрог владару, те управо таква утврђеност омогућује усменом приповедачу да се поигра његовим идентитетом. Наизглед бесмислен и збуњујући одговор Премудрог захтева „накнадно одгонетање, те ће се нужно укључити искусан тумач (старац), како би пасивном главном јунаку разјаснио почетну (или вечиту) дилему” (Самарција 2011: 282). Старчево тумачење откриће мизогини став Соломуна, који представља константу у стилизацији његовог лика у народним причама (о чему ће више бити речи даље у раду):

„Е мој синко! није то премудри ништа онако рекао: ако узмеш ђевојку, ти знаш, т.ј. она ће држати, да ти све знаш боље од ње, па ће те слушати какогођ ти оћеш; ако узмеш удовицу, она зна, т.ј. она је већ једном била жена, па сад мисли да све зна; зато неће те ћети слушати, него ће све ћети да ти заповиједа; ако ли узмеш пуштеницу, чувај се мога коња (па тебе штапом преко ногу), т.ј. чувај се да те не ожеже онако, као што је и првог мужа ожегла” (Караџић 1870: 155)

Све наведе загонетке нису само интелектуални изазов већ у контексту библијске историје представљају кушање мудрости великог краља, којим се потврђује поседовање божанске мудрости и знања, али унутар других фолклорних традиција удаљава Соломона од библијске ауре и подводи га под типску личност мудрог владара, неретко га представљајући једнодимензионално.

Иако су његова мудрост и градитељство доминантне теме у старозаветној легенди, изузеци у оваквом једносмерном величању Соломоновог лика присутни су у прва два поглавља, која приказују сумњиву слику Соломоновог ступања на престо, и понекад се приписују засебном делу, и последње поглавље, које описује Соломонове грехе у старости, које узрокује слабост према женама. Творци Старог завета, како истиче Ајдачић, нису обоготворили ове краљеве, иако су они, стицајем историјских околности, успели да уздигну моћ своје државе више но њихови претходници или потомци. Како ни сама Библија не крије сагрешења „Премудрог”, тако се његова представа усложњава и у фолклору других народа. „Као лик препознатљивих црта који је прихваћен у словенском прозном фолклору Соломон се почео појављивати у приповеткама у којима се преплићу мотиви прича који нису првобитни биле везане за њега, долази до контаминација, али се неки мотиви из прича о Соломуну појављују и са другим актерима који га замењују.” (Ајдачић 2010: 214)

Женски род и Соломон

Фигура мајке. На равни односа са најближим сродницима у усменој и књижевној биографији краља Соломона уочавамо сличност са епским и историјским

биографијама наших великих јунака. Улога мајке Витсавеје, која је особито изражена у Библији, пренела се увелико и на српска усмена предања.¹¹

„Соломон је ступио на престо у атмосфери скандала и котеријских интрига. Да се његова мајка Витасвеја, амбициозна и предузимљива жена, није удружила с Натавовом странком и да није узела у руке остарелога Давида, по свој прилици би остао један од многобројних анонимних царских синова, о којима не знамо ништа поуздано.” (Косидовски 1965: 367)

Витсавејин узвишени статус показује се у ситуацијама у којима она делује као посредник између поданика и краља: „Говори цару Соломону, јер ти он неће одбити, нека ми да за жену Ависагу Сунамку” (1Цар 2:17), што ће је донекле учинити старозаветним панданом Богородици, која добија привилеговани статус и посредује у име верних који јој се моле.¹²

Иако је веће право на престо имао четврти Давидов син Адонија, уз помоћ своје мајке Соломон је заузео престо и обрачунао се са својим супарницима, „не устукнувши чак ни пред обешчашћењем храма” (Косидовски 1965: 368). Иако ова епизода, забележена у библијском тексту, не иде у прилог величини старозаветног краља, несумњиво ствара асоцијацију на сцену из епске народне песме „Урош и Мрњавчевићи” из два разлога: један је тематизовање сукоба око презимања трона након смрти великог цара Душана, а друга је управо скрнављење храма, јер Вукашин Мрњавчевић у поменутој песми ножем погађа врата Самодреже цркве.

„Краљ допаде на црквена врата,
по диреку удари ханцаром,
из дирека крвца покапала.” (СНП II)

„И јавише цару Соломону: Јоав утече у шатор Господњи, и ено га код олтара. А Соломун посла Венају сина Јодајева говорећи: иди, уложи на њ. И ушав Венаја у шатор Господњи рече му: цар је казао: изиди. А он рече: нећу; него овдје хоћу да умрем. А Венаја јави цару говорећи: тако рече Јоав и тако ми одговори. А цар му рече: учини како је рекао, уложи на њ, и погребџ га, и скини с мене и с дома оца мојега крв праву коју је пролио Јоав.” (1Цар 2, 29–31)

Витсавеја представља пример библијског карактера мудре жене и мајке, каква је у усменој епици била Маркова мајка Јевросима. У таквој улози наћи ће се Соломунова мајка у приповеци „Соломуна проклела мати” из Чајкановићеве збирке приповедака, премда се син само именује као Соломун, али је по свему судећи нижег порекла. Како је приметио Дејан Ајдачић, ушавши у словенски фолклор преко апокрифних предања, фигура Соломона бива лишена етноконфесионалних црта, како јеврејских, тако и хришћанских, а како видимо, чак нема ни висок друштвени положај (Ајдачић 2010: 214).

Сиже о клетви коју мајка упућује Соломону – да не умре док „не види морске дубине и небеске висине”, различито је обликован у два извора: збирци приповедака Вука Караџића и Веселина Чајкановића. Пре свега, Вукова верзија је

11 Опширније о лику Соломона у односу са женама у усменој прози балканских Словена в. Ајдачић 2010.

12 Међу осталим ослободиоцима Израиља, Нортроп Фрај и Соломона идентификује као прототип месије. Као цар који је признат од мудраца, Христ је, према Фрају, антитип Соломона, легендарног цара мудрости, док је посета мудраца Христу антитип посете царице савске Соломону (Фрај 1985: 221).

знатно краћа јер изоставља, односно кондензује, важан наговештај инцеста¹³ и мизогинију, коју Чајкановићева варијанта развија опсежно:

„Премудри Соломун једноћ у разговору рече пред матером својом да се свака жена може преварити. Мати га за то врло искара говорећи му да то није истина. Послије тога неђе Соломун матери својој некако докаже да је и она као и остале жене. Мати се његова за то врло расрди па га прокуне да не умре док не види морске дубине и небеске висине” (Караџић 1870: 157).

„Била је тако једна удовица, и имала је једнога сина, а било му је име Соломун. Он се је вавијек скитао по селу и прелу, али му мати тога није трпљела, него га је вавијек прекоравала. А Соломун јој рече једном: ’Мучи, мати, све су жене неваљале!’ Али му она рече: ’Па ако су све, ја нијесам.’ Али он рече: ’Јеси и ти’, и с тим отиде ван из куће” (Чајкановић 1999: 242).

Након расправе, Соломун смишља како да искуша мајку и докаже да је и она као све остале жене, те шаље слугу да је додирима раздражи док је умива, како би га она позвала у своје одаје. Међутим, уместо слуге, у мајчине одаје одлази Соломун и додирује јој груди и стомак, а како му се она постепено предаје, Соломун открива свој идентитет и потврђује јој да је био у праву, а мајка га прокуне. У обе варијанте мизогинија се исказује стереотипном представом о жени као развратном бићу, склоној блуди. Женомрзачком сентименту, генерисаном у затвореним патријархалним системима, склони су и многи други јунаци српске усмене књижевности, премда се неке назнаке могу наћи и у јудео-хришћанској традицији. Рабински мидраш *Књиге Постања* (хеб. בְּרֵאשִׁית Берешит) нпр. жену приказује као слабију карику већ од самог стварања. Тако се тумачење Евиног изгона из рајског врта у мидрашу упоређује са древним грчким митом о Пандори и њеној кутији, при чему се ослобађају сва светска зла. У том контексту, прва жена уподобљује се Пандори и постаје одговорна за сва зла која задесе свет (Берковић 2009: 310).¹⁴

Соломонова женидба. Соломон је у библијској историји упамћен као владар са највише жена – седам стотина и чак триста конкубина, што је несумњиво било подстицајно за многе неканонске приповедаке о краљу. Неретко је отуда краљева женидба тема приповедака. Иницијални мотив у Чајкановићевој варијанти приче „Соломуна проклела мати” побуђује асоцијацију на увод једног старозаветног апокрифа „О Соломуну”, у којем Давид прекорева свог сина јер чини блуд са женама других царева и наговара га да се жени: „Свим царевима иђаше прерушавајући се као неки пребег и чињаше блуд са женама царевâ. И узимаше белег од царице. И када одлажаше у своју земљу, пушташе белег који узимаше од жена. И тако чињаше свим царевима ругајући им се. Давид рече: ’О, Соломоне, узми себи жену, не чини тако!’” (Јовановић 2005: 426) Соломон бира жену изузетне лепоте, а отац га упозорава да велика лепота доноси несрећу, чиме се, као и у српском фолклорном фонду, препознаје мотив урокљивости, односно зле коби коју превелика лепота носи. Охола, неоплемењена лепота коју носи Соломонова жена довешће до тога да се поведе за даровима које је донео цин – слуга

13 Ајдачић наводи да постоји апокриф о Соломуну и инцестуозној вези са мајком, прича слична причи о Едипу. „Мада је мотивација наређења да се дечак убије нешто друкчија него у грчком миту, мајка наређује да Соломона убију јер он као дечак показује женомрзачке црте, Соломон одраста код простих људи и не знајући се враћа у свој дом и постаје љубавник своје мајке.” (Ајдачић 2010: 216)

14 У једном старозаветном апокрифу „Како Давид написа Псалтир” Соломон пореди злу и језичаву жену са љутом лавицом, а њено чедо назива аспидом (Јовановић 2005: 420).

кипарског цара, те да пребегне другом цару.¹⁵ Детаљ о томе како цин усмрћује Соломонову љубу да би је извео из двора, а потом јој враћа живот, даје апокрифу бајковни карактер. Како појашњава Снежана Самарџија, „интернационални мотив о неверној жени иначе може бити стилизован према законитостима различитих жанровских система” (Самарџија 2011: 282), од чега ће зависити заправо и начин обраде и исход сукоба. Популарност старозаветног јунака, сматра Самарџија, отвара пут овом мотиву, као и свим другим мотивима који шире његову биографију у српској усменој прози.

Загонетни смех. У српској усменој прози неверство Соломонове жене обликовано је пак новелистички, у приповеци коју је Вук Караџић чуо у свом родном Тршићу и забележио под именом „Једна гобела у као а друга из кала”. Мотив неверне љубе која издаје мужа да би отишла за другог изузетно је наглашен у српским епским песмама, особито средњих времена, а у усменој прози реч је о међународно познатом мотиву. У контексту сагледавања представе о јеврејском краљу, истичу се два кључна мотива: женска превртљивост и лакомост, а потом и Соломонова мудрост. Међутим, Соломонова препознатљива мудрост у народним приповеткама најчешће послужује посве другачијој сврси. Како истиче Дејан Ајдачић, „Упркос томе што је најмудрији, Соломон као човек, мора да решава проблеме са којима се суочава и обичан човек” (2010: 218). То значи да је непредвидивост жене, превара и надметање са њом најчешћи Соломонов изазов у фолклорним представама. Попут типских фолклорних јунака новелистичког обликовања, Соломон прибегава и преварама не би ли победио и надмашио свог супарника. Зато, када дође да врати своју жену, она свом новом супругу каже да нипошто не разговара са Соломуном, знајући да је његова највећа снага управо у његовој памети. Наслов приповетке пословично обликован у истину осветљава и једну филозофску мисао о променљивој срећи, изречену метафоричким језиком, коју Соломун изговара док га возе на губилиште. Знајући да је преварио супарника и да ће се извући из заробљеништва, Соломон са загонетним осмехом изговара „Смијем се гледајући како једна гобела у као, а друга из кала” (Караџић 1870: 157), или, како стоји у апокрифу, „Господару, чудим се где точак на точак уседа, а оба у блато” (Јовановић 2005). Из перспективе цара Соломон изгледа као некаква луда која се смеје окретању точкова, те се у обе варијанте пита у чему ли је та славна Соломонова мудрост.

Мотив окретања точкова (гобела у овој варијанти) уграђен је како у писану, тако и у усмену традицију од средњег века у причама и песмама о мудрој краљу Соломуну.

„Приче о загонетном смијеху заробљенога бића, додуше без мотива о дубљему смислу вртње котача, припадају иначе раширеној међународној традицији. То су приче о преварно уловљеноме митском бићу, дивљем човјеку, средњовековном чаробњаку, чак и кажњеном анђелу, који се трипут загонетно насмијао, знајући неке ствари скривене људима и затим протумачио тајанствене разлоге тог смијеха” (Бошковић Стули 2006: 37).

Имајући у виду да се у неканонским текстовима Соломуну неретко приписује чаробњаштво, а и многа митска својства, то нам је јасније откуда ова епизода у усменој и апокрифној приповести. Пореклом мотива загонетног смеха

¹⁵ У српској приповеци „Једна гобела у као, а друга из кала” није посебно мотивисан пребег Соломонове жене, нити је епизода развијена као у апокрифу, већ се само напомиње да се „загледа” у другог цара.

бавила се Маја Бошковић Стули. Она преноси једну причу из византијског извора, забележену код Константина Порфиrogenита, о заробљеном вођи афричких Сарацена (Солдану) који се први пут насмејао док су га водили на губилиште и овако протумачио тај смех: „Видјех кола и котаче, гдје се врте и за то се насмијех, јер и ја бијех некоћ глава, а ето ме сада ниже свих, па опет ме може Бог узвисити” (према Бошковић Стули 2006: 34). И у једном руском рукописном зборнику из 17. века постоји сличан мотив у приповести о Соломуну и демону Моролфу, као и у руским биљинама. Загонетне речи које Соломун изговара у двама различитим варијантама гласе: „Предње точкове вуче коњ, али зашто ђаво носи задње точкове”, или: „Предње точкове вуку коњи, но камо журе они задњи?” (Јагић 1948, 124; Веселовски 1882, 581, према Бошковић Стули 2006: 35). Како преноси Бошковић Стули, претпоставка је да су руске рукописне приче о Соломуну, а посредно и биљине, дошле из изгубљених јужнословенских рукописа грчкoвизантијског порекла из 12–14. века, а потврду проналазе управо у српским усменим причама о Соломуну, особито у причи „Једна гобела у као а друга из кала”, којој је сиче врло близак руским рукописима и биљинама, те садрже и мотив загонетног смеха због окретања точкова. „Слутња о јужнословенским рукописима показала се исправном: пронашла су се чак три” – рукопис из Народне библиотеке у Београду из XIV века, Народне библиотеке у Софији из XV–XVI века и Југословенске академије у Загребу из XVI–XVII века (Поповић 1919: 36).

Шекспировски мотив. Значајна разлика између Вукове приповетке „Једна гобела у као...” и свих наведених руских и српских рукописа јесте у једном, најзглед споредном мотиву – а то је шума која се креће. Када Соломун пође да тражи своју жену коју му је цар претео, поведе са собом и војску. Кад дође близу двора, он уђе у царев двор а своје људе остави у шуми с наредбом „кад чују да труба затруби, онда да иду на њезин глас њему у помоћ, носећи сваки пред собом по зелену шумнату грану”. Пошто је цар кренуо да му одсече главу, Соломун га превари и некако приволи да га не посече ту у двору, него насред поља. „Свежи ме, каже му Соломун, па ме изведи на поље изван града, те ме погуби на видику; па прије него ме погубиш, заповједи да се три пута затруби у трубу, да чује сватко, и ко хоће да може доћи да види, па ће поћи и гора да гледа ће цар цара губи” (Караџић 1870: 156). Наивни цар пристане на то, особито да види је ли истина што му Соломун каже, стави га на кола и пође са њим да га погуби.

„Кад дођу на мјесто ће хоће да га погубе, цар заповједи те се једанпут затруби. Кад чују трубу војници Соломунови, они се крену. Кад се други пут затруби, они се стану примицати, али се људи нијесу виђели него само зелене гране пред њима као гора. Цар се томе врло зачуди и увјери се да је истина што му је Соломун казао, па заповједи те се затруби и трећи пут; у том, Соломунови војници стигну на оно мјесто, те Соломуна отму, а цара и све његове момке и дворане похватају и побију”. (Караџић 1870: 156)

У свим наведеним рукописима, војници Соломунови на знак трубе просто дођу у помоћ свом цару, не носећи никакве „зелене шумнате гране”. Вукова приповетка је једна варијација наше старе писане приповетке о Соломуну, са интернационално познатим мотивом. О мотиву шуме која се креће у светској литератури и српском фолклору писао је Павле Поповић. Наиме, Поповић упућује читаоце на сцену из Шекспирове трагедије *Магбет*, када вештице проричу Магбету да „неће дотле бити побеђен док бирнамска шума не пође на Дунсинан, и да њему не може наудити ни један којег је жена родила” (Поповић 1919: 33). Када Малколм, претендент на престо који је Магбет на силу отео, дође са војском у бирнамску шуму, он „заповеди да сваки војник одсече по једну грану и понесе

пред собом, не би ли се тако цела његова војска заклонила од непријатеља све док не дође прса у прса с овим”. Како образлаже Поповић, извор Шекспиров за мотив о шуми која се креће могла је бити стара енглеска хроника Холиншеда. А пре Холиншеда иста се легенда налазила код шкотског историчара Хектора Боетија, као и у роману *Леуциј и Клиџофон* грчког писца Ахила Татија (IV век), затим код персијског историчара Табарија (X век), француског хроничара Емоана (XI век), а уз то и у народним приповеткама: двома немачким и једној староарпској.

Када су посреду српске народне приповетке, Павле Поповић најпре истиче приповетку из Вукове збирке „Једна гобела у као а друга из кала”, истичући да „том мотиву ни налик није дата она црна и трагична боја с којом се он јавља у Шекспировој драми. Вукова је приповетка ведрa и љупка, са свим тим мотивом” (Поповић 1919: 33–38). Испитујући могући ток мотива, Поповић пише: „Мотив о шуми која се креће, који је Шекспир узео из Холиншеда, могао нам је доћи из неке нама непознате словенске или српске версије писане приче о Соломуну, која би садржавала и тај мотив, ако нам није дошао из народне традиције арапске, у којој га има.” (Поповић 1919: 70)¹⁶

Митско-бајковни портрет Соломона

Дејан Ајдачић је приметио да се неке приче балканских Словена о Соломону састоје из контаминација различитих сижеа, а то се особито односи на већ поменуто причу „Соломуна проклела мати”, која се састоји из приче о сагрешењу (према мајци) и клетви, и друге о спашавању Соломона са дна мора или са неба. На тај начин у причи се укрштају и преплићу две поетике – реалистичке приче и приче о чудесима. „Иако се и једна и друга прича ослањају на довитљивост Соломона, прва је ближа предању са елементима моралне поуке, док је друга блиска бајци и спашавању главног јунака са оног (горњег и доњег) света.” (Ајдачић 2010: 219) Наведено запажање може се применити на сагледавање целине фигуре Соломону у српској усменој прози. Наиме, иако се Соломон претежно везује за новелистичке сижее, његова је фигура у изворној култури обележена многим митско-магијским цртама, које су несумњиво одредиле и његов профил у новом окружењу.

Пут у онострано. Свакако у сагледавању процеса митизације ове историјске личности пре свега ваља истаћи похођење различитих сфера, односно у причи о мајчиној клетви – *небеске висине и морске дубине*. Овај сиже усмених приповедака кореспондира са једним предањем које бележи Никола Беговић о троделној слици света. „Око Земље је пјесковито море, у њ да угазиш, више никада не би свијета видио... Небеске висине и земаљске дубљине не може нико измјерити”. (према Самарџија 2011: 293) Ако су наведене димензије недоступне обичном човеку, претпоставка је да Соломун није од овог света, односно да је упућен у тајне оностраног или пак да спознавањем небеских и морских димензија пролази

16 „Исти мотив о шуми која се креће, налази се још и у две народне песме, обе из збирке: Блаимира Красића. У једној (бр. 13), чији је предмет битка руске војске (која је бечком ћесару у помоћ дошла) с Турцима кад су ови на Беч навалили, бан Михаило, син Јована Московиха рускога цара, кад су дошли у једну шуму близу Беча, заповеда овако својој војсци: О устајте браћо и јунаци! Сваки сјечи по јелову грану И покривај себе и коњица: Нека мисле јаничари Турци да је њима гора у помоћи. Јаничари одиста помисле 'да је њима гора у помоћи', али брзо увиде у чем је ствар и мало после, буду до ноге потучени. У другој песми (Пренејаки Лазо), која је доста чудна и оригинална по својој садржини, Стеван Бановић спрема војску, ставља јој 'пренејаког Лаза' на чело, говори им: Ви укрш'те по јелову грану, Задите је коњма за колане: Кад идете, да се зелените; Кад станете, да се не видите. Они тако послушају Бановића и добију битку.” (Поповић 1919: 38)

процес иницијације у виша знања. Легендарни мудрац међутим у Чајкановићевој и Караџићевој варијанти на различите начине долази до других сфера. У Караџићевој варијанти, која је краћа и сведенија, с дна мора Соломуна износе ђаволи, док га нојеви узносе на небо, пошто их претходно изгладни а онда мами јагњетом на ражњу, све док јурећи за храном не ударе у небо. Комична стилизација ових сцена одвлачи пажњу са митског значења ових путовања, али је код Чајкановића пак митолошки слој јасније исказан.

У Караџићевој варијанти Соломун се спушта у море у гвозденом ковчегу, везаном веригама које држи жена на обали. У овој верзији помиње се само да „неко” дође те превари жену да су Премудрога појеле рибе и да га никад неће извући, због чега она испушта вериге. Унутар ове приче зачиње се још један микронатив легендарног типа о томе како су ђаволи нашли штаку, капу и одежду Светог Јована, па се свађају не знајући како да поделе. Овде се Соломун поново представља у својој библијској стилизацији, као праведни судија, јер се ђаволи одлуче да оду Премудроме да их измири. Премудри пак искористи ситуацију да изађе из ковчега рекавши „Како ћу вас ја из ковчега намирити, кад нити видим вас ни онога око чега се свадате? Него ме изнесите на бријег па ћу вас онда намирити” (Караџића 1870: 158). Када га ђаволи изнесу на брег, он прекрсти ђаволски плен и они се разбеже.

Код Чајкановића се много јасније испољава бајковна структура, а симптоматично је то да су сви помагачи женска бића. Јунак најпре у планинској колибици проналази бабу, чија кћер испољава особине митског бића јер „иде свако вече звијезде будити”. Баба је у нашим народним приповеткама изузетно сложено и загонетно биће које подсећа на вештицу или је пак сродна богињи смрти, а често тражи херојску жртву или жели хероја за зета (Матић 2010: 131). Иако својим задацима и препрекама неретко спречава јунака да дође до циља, баба се јавља и у функцији саветодавца, па као и у наведеној приповеци, даје упутства и помаже Соломону.

Вероватно неко старо женско соларно божанство, бабина кћер узноси јунака на небо и враћа га на земљу. Потом, на сличан начин као код Караџића, пастирица поред мора даје сандук јунаку, па тек када прође „неколико земана”, ђаво је превари да пусти уже. Соломунов митски статус потврђује и тристагодишњи боравак на дну мора, да би га након тог периода ђаволи извукли да им помогне у дељењу новца, слично као код Караџића. Завршетак ове бајковите приповести је такође другачији у Чајкановићевој варијанти јер се Соломун враћа мајци и она потврђује да је био у праву те наставља да живи по своме.

Како објашњава Снежана Самарџија, на онај свет стиже се испод водене површине, а ређе се тајновите одаје уздижу ка небу (Самарџија 2011: 293). Морамо се такође присетити и народне бајке „Ђаво и његов шегрт” (Караџић 1870: 36–40), у којој се боравак у стаништима под водом приписује ђаволу. Шегртова способност да преживи на дну воде гради се као вид варирања преласка границе између живих и мртвих. Пошто овлада најпре том вештином, ђаволов шегрт изучава и усавршава и друге моћи. Попут свог мајстора, не само да без тешкоћа из подводног царства долази на копно, већ брзо и ефикасно мења телесне пропорције и сопствена обличја, као последица оностраних знања (Самарџија 2013: 69). Према изреченом моделу, можемо тумачити и боравак Соломуна под водом као прелазак с ону страну живота и враћање са вишим знањима о свету. Присуство ђавола потврђује боравак у подземљу, а осим тога тзв. водењак или водени ђаво у веровањима је хтонско биће посебних својстава, с којим жене одржавају

сексуалне односе (Пејчић 2003: 66), те није необично што у другој варијанти Ђаво превари жену и „одведе у своје мисије” (Чајкановић 1999: 244). С друге стране, у Чајкановићевој варијанти Соломун борави међу звездама, које су персонификоване, односно, према словенској митологији, такође божанска бића, што му даје знања и о свету небеских божанстава.

У мидрашкој књижевности Соломон прелази небеске висине на орлу, на свом ћилиму или пак на крилима ветра. Соломон је представљен као господар над духовима, животињама, ветром и водом, што је засигурно утицало и на бајковни сиже о боравку у неземаљским сферама. Једна од таквих мидрашких приповедака је „Тајна златног дворца”, у којој, летећи на крилима ветра седам дана и ноћи, доспева до величанствене палате на којој није било улаза. Наратив даље потврђује не само Соломонову моћ над другим бићима већ и бајковну структуру приче с обзиром на то да се у функцији помоћника јављају виловњаци и орлови. Наиме, како виловњаци не проналазе улаз, доводе се све старији и старији орлови, не би ли открили неки траг. У коначном ће најстарија птица од хиљаду и триста година открити да су врата на западној страни, али да их је сакрио песак нанесен ветром. Следећи се у функцији помоћника налазе ветрови и олује који се подижу са свих страна света не би ли одували „земљу и прашину вековима нагомилану на улазна врата” (Вербер 2003: 36). Откривши улаз, Соломон наилази на мноштво древних натписа на вратима који усмеравају његову авантуру, а у унутрашњости палате ступа у одају од драгог камења, сребра и злата, из које се даље спушта у пећину. У дну пећине, иза још једних врата са натписом „Смрт је пре времена узела краља који је овде моћно владао и уживао у свим добрима земаљским”, Соломон доспева у престону дворану, у којој је на престолу седео кип древног краља. Узнемирен доласком „смртног човека”, он позива злодухе, виловњаке, анђеле смрти, морске аждаје и све друге мрачне силе да га нападне. Међутим, још једном се потврђује Соломонова натприродна моћ јер их краљ подсећа да је он њихов господар те их протерује у морске дубине (Вербер 2003: 37). Поента приче, међутим, подсећа великог краља да нико на овом свету нема неограничену моћ, те да постоји оно чиме се не може господарити. Посреди је натпис на плочици око краљевог врата:

„Хиљаде сам јунака савладао,
Хиљаде краљева потукао,
Хиљадама земаља сам владао,
Али једну једину смрт – нисам могао!” (Вербер 2003: 38)

Видна је сличност са описима доњег света у словенској митологији и усменим предањима, јер, како сведочи Војин Матић, доњи је свет час отворена пећина, час затворен вратима, пун драгог камења, настањен демонима, аждајама а често и њима врло сличним царевима (Матић 2010: 140–141). Према митологеми силаска у доњи свет, наиме, јунак бива упућен у највеће светске тајне и најдубља знања и мудрости. Долазимо до закључка да је и у јеврејској и у српској бајци посредни фантазам о превазилажењу смрти у виду умирања и поновног рађања, замагљена симболиком путовања на дно мора, небеске висине, под земљом, у разним „тамним вилајетима”, што је и централно место већине религија (Матић 2010: 149).

Демонологија. Моћ коју Соломон поседује над духовима, животињама, ветром и водом, приписује се у неким јеврејским предањима чаробном прстену са четири драгуља, која су му подарили анђели који су имали моћ над ове четири области. Сличан прстен помиње се и у причама о „1001 ноћи”, а у српској усменој

прози у бајци „Нудотворни прстен” (Чајкановић 1999, бр. 52) и њеним варијантама, где змијски цар поклања магични предмет сиромашу а губитак прстена се приписује његовој несмотреној жени – којој вештица одузме прстен на превару. Сличност са предањем о Соломону је најевидентнија управо у том мотиву: Соломонов обичај био је да скине прстен кад се умивао и да га преда једној од својих жена да га чува. Једном приликом, док је прстен био код жене, побуњени дух Сакр поприми Соломонов облик и задобије прстен. Преузевши престо, владао је четрдесет дана, а за то време је прави краљ лутао земљом, сиромашном и запуштеном. Четрдесетог дана Сакр је спустио прстен у море, где га је прогутала риба коју је сиромашни риболовац уловио и дао Соломону за вечеру. Соломон је пресекао рибу, пронашао прстен и вратио се на власт.¹⁷ Његово четрдесетодневно изгнанство сматрано је казном за идолопоклонство које је у његовој кући четрдесет дана упражњавала једна од његових жена. У рабинској литератури такође је распрострањена легенда да је Соломон због својих грехова изгубио краљевство, богатство, чак и разум.¹⁸

Нека предања приписују губитак престола Асмодеју (Ашмедају), који је био заоченик Соломона. Једног дана цар упита Асмодеја у чему се састоји демонска супериорност над људима, а Асмодеј одговори да ће то демонстрирати ако му Соломон скине ланце и да му магични прстен. Соломон се сложио, при чему је Асмодеј прогутао краља (или прстен, према другој верзији), а затим га далеко одбацио и заузео престо. Лик Асмодеја у талмудским предањима мање је злокобног карактера. Једна талмудска легенда чак Асмодеја спомиње као Соломоновог помагача у изградњи јерусалимског храма. Легенда о Соломону и Асмодеју била је доказ да је Бог омогућио Соломону да стекне вештину да протера демоне и да је он оставио богат фонд списа против урока и упутстава за употребу егзорцизама. Соломон је, будући да је био мудри краљ, касније сматран познаваоцем бројних научних поља и аутором бројних научних дела, али посебно се истиче његово владање езотеријом.

Дејан Ајдачић такође објашњава да у Талмуду Асмодеја називају кнезом демона:

„Асмодеј је у књизи о Тобији (једној од деутероканонских књига, књига додатих Библији) похотни демон који редом убија седморо мужева Саре (3: 8), а Тобију, у кога се загледа Сара, поучи арханђео Рафаел како да магијски одагна Асмодеја (8: 3). Ова легенда је код православних Словена постала позната под називима Разговор Соломона са Моролфом и Казивање о Соломону и Китоврасу. У католичким теолошким списима и инквизиторским приручницима овај демон се налази високо у хијерархији демона.” (Ајдачић 2015)

У нашој демонологији постоји сиже који Љубинко Раденковић сматра подударним са јеврејским предањима о Соломону и Асмодеју, а тиче се боравка демона у подземљу и изласка доком дана: „девет царевих кћери – вештица свако вече одлази на провод код врагова, а до њих долазе кроз врх брда: ”Тако идући

17 У српској народној песми „Наход Симеун” постоји сличан мотив о проналаску симболичког предмета у јелу, тј. у риби. У бајци „Царев син и Циганин” рибе помажу јунаку да пронађе прстен на дну мора (Чајкановић 1999, бр. 34).

18 Рабин Арманд Каминка је изнео ове легенде проналази у Херодотовој историји. Херодот пише како је извесни маг запосео персијски престо у одсуству правог владара све док један од угледних Персијанаца није постао сумњичав и навео његову супругу да га у сну искуша и сазна истину. На сличан начин у талмудској легенди се искушава Асмодеј – тако што се женама наређује да му погледају ноге, јер ноге демона су сличне ногама кокоши. На тај начин је Асмодеј уклоњен са трона (Каминка 1922: 223).

дођу на врх једног брда и онда најстарија удари ногом о земљу и рече – Црна земља, отварај, тебе гром туче – и земља се отвори. Онда оне унутра, а шилбот за њима. Кад тамо, ал’ они дођу у једну лијепу собу, и на сред собе стоји златан сто и на њему сједи дијете и држи у руци златну јабуку, а вавијек од ње угриза а она вавијек цела.” (према: Раденковић 1996: 62) За ђаволског цара Асмодеја се каже:

„Он је на планини, ископао је себи бунар, напунио га водом, покрио каменом и запечатио својим заклетим прстеном. Сваки дан излази он на небо и учи се у школи земаљској. После тога прилази он бунару, гледа свој печат, отвара га, пије, удаљује се, поново запечативши свој бунар.” (према: Раденковић 1996: 62)

Сличне способности пак – узлетања на небо и силаска у подземље, приписују се и Соломону, те је њихова веза изражена до те мере да Асмодеја можемо сматрати Соломоновим алтер егом, односно демонским двојником. Поједини извори карактеристике Асмодеја, према његовим представама у Талмуду, саме-равају са фигуром Мефистофелеса, односно Соломоновог злог духа „који је запосео краља у старости, након што се ослободио дисциплине и огрезао у греху” (Каминка 1922: 221).

Легенде о мудрому јеврејском краљу Соломону и демонима припадају апокрифним делима – која нису уврштена у свете списе. Већ од XIV века у Русији су у оптицају били посебни индекси „одбачених” текстова, чије порекло и време продора није утврђено. Сличност ових легенди са средњовековном јеврејском (талмудском) књижевношћу и неким одликама њиховог језика омогућавају нам да у њима видимо превод са хебрејског оригинала, али да ли је превод начињен у тадашњој Кијевској Русији или у јужнословенским земљама, којима су сличне приче такође биле познате, није утврђено.¹⁹

Господар животиња. У свим представама израиљског владара орао је птица која најчешће извршава његова наређења. Ова уважавана, Божја птица, сматра се и господаром неба, те је особита и вредност онога кога ова птица узноси на небеса. Кабалистичка традиција бележи легенду о томе како је Соломон јахао на великом орлу на чијим је леђима био постављен престо и који га је носио до мрачних планина иза којих су пали анђели били оковани ланцима. Орао би се наслонио на ланце, а Соломон би помоћу прстена на коме је било урезано Божје име приморао два анђела да открију сваку тајну коју је желео да сазна.²⁰

Орао је једна од најзаступљенијих библијских птица. У Библији су са орлом упоређени они који се ослањају на Бога: „Они који се у Јехову уздају добијају нову снагу. Подижу се на крилима као орлови” (Исаија 40: 31). Старозаветни текстови чак и сведоче да се Бог може јавити у облику орла: „Као што орао измамљује орлиће своје, диже се над птићима својим, шири крила своја, узима их и носи на крилима својим, тако га Господ вођаше, и с њим не бјеше туђега бога” (5Мој 31: 11). Бог долази с висина и обузима човека, изненада га граби и уздиже, преноси у друге сфере: „дух ће те Господњи однијети, а ја нећу знати” (1Цар

19 Детаљније на: http://www.drevne.ru/lib/solomon_o.htm

20 Акадски мит о Етани на сличан начин описује узлет на орловим крилима ка богу Ануу и богињи Иштар (3000–2000. пре н. е.). Етана је пастир који је покушао на леђима орла да досегне небо и тако набави лек за своју жену која није могла да роди. Етана ослобађа орла који је био заробљен од стране једне змије у подножју једног дрвета и покушава да досегне небо, али му лет не успева. Енкиду у *Епу о Гилгамешу* приповеда свој сан, из којег сазнајемо да је орао дошао по њега и понео га у висину. Пењући се све више и више, Земља му је изгледала све мања, да би у једном тренутку „земља (је) била као каша од брашна, а море као валов за воду”. Онда га је орао пустио, и падао је све док се није пробудио.

18,12). Посреди је, дакле, слика једног духовног путовања, узлетања које је представљено метафором орловог лета, јер висине које походи орао надилазе људско искуство и отварају невиђене хоризонте. Отуда је такво искуство дато премудром краљу. Вреди стога као конфронтирану још једном поменути представу узлетања на небо у српској приповеци „Соломуна проклела мати” из Караџићеве збирке:

„За то ухвати два ноја, па им за неколико дана не да ништа јести док добро огладне, па им онда привеже за ноге велику котарицу у коју он уђе и сједне држећи рукама више себе и више нојева на дугачком ражњу печено јагње. Нојеви желећи да би пециво дохватили, полете у висину и тако су све лећели докле Премудри не удари ражњем у небо, па онда обрне ражањ на ниже те га нојеви снесу на земљу.” (1870: 159)

Наведена слика пародија је неограничених моћи премудрог Соломона у јеврејским бајкама. Не само да је ној у односу на орла птица недостојна небеских висина, но се показује и како нојеви ударају главом у небо вођени својом глађу, усмеравани печењем којим их Соломун мами. Тако се спрам надахнућа које симболизује представа орла који крстари небом, подмеће слика похотљивих птица обманутих сочним пленом.

У јеврејској усменој традицији још је једна птица често заступљена у причама о Соломону – а то је пупавац. Соломонова присност с царством животиња и духова долази до изражаја управо у већ поменутој мидрашкој причи „Соломон и краљица од Шаве”. Иницијални оквир приче представља величанствен пријем у Соломоновом двору, у којем бораве сви краљеви суседних земаља. Како би гостима показао сву своју моћ и величину, наредио је да позову и све небеске птице, шумске звери, вилењаке и виле, при чему једино пупавац изостане, али се по доласку изговара да је путовао на другу страну света и на истоку пронашао земљу у којој се не зна за великог краља. Пупавац ће добити функцију гласника који односи писмо краљици од Шаве и позива је да посети његовог господара. У другим предањима, пупавац је и птица која ће Соломону откривати и изворе воде и камен за грађење храма итд. У словенској традицији пупавац се пак доживљава „као нечиста и туђинска птица” (Гура 2005: 447), а према једној легенди, пупавац је некада био цар птица и чак му се и орао покораво, те је желео да постане птичји бог, због чега га је Бог казнио и одредио да буде смрдљив и да крштити, а као знак дрскости доделио му је и ћубу на глави (2005: 448). С друге стране, нека украјинска веровања га сматрају јеврејским малим богом или духом, а неретко се назива и жидовском кукавицом. У Пољској се сматра да у пупавцу пребива душа Јеврејина (2005: 448).

Интересантно је да Вук Врчевић бележи шаљиву причу у којој се иницијални мотив великог пријема код Соломона понавља, али птица која изостане није пупавац већ врабац. Откуда ова инверзија постаје јасно у даљем току приче, јер уследи дијалог Соломона и врапца, који се завршава комичном поентом – у чему је врабац најпогоднији избор из орнитолошког репертоара.

„Соломон га почне ружити говорећи: длака ме држи, да те сада не прокунем да ти отпане кљун да се по грдили измеђ осталих тица познаваш. — А врабац му одговори: ти можеш, али знади, да ћу ти сав твој двор разорити и да ћу ти чинити да се твоје кољено утре. Цар се зачуди на ове ријечи и промисли: како да ова мала тичица може мене толико квара учинити? Па га упита: хе газијо! Дедер кажи ми, како би могао ти то мене учинити, пак ћу ти опростити. Врабац му одговори: ја бих пошао у земљу вакупску, те бих се толико ваљао кроз земљу да би ми од оне земље остануло неколико између мојега перја, па отолен бих полетио на твој двор и ону земљу отресао над

шљеменом од твоје куће, која би ти се у онај час од вакупске земље срушила, те тебе и сву твоју чељад стропоштала. Кад то зачу Соломон одмах нареди орлу: пушти га.” (Врчевић 1868: 194).

Вук Врчевић доноси у напомени и објашњење ове шаљиве приче: „Вакуп је турска ријеч и значи све оно што је црквено или манастирско, а код Турака што припада дамији. Из ове приповијетке лако ће сваки читалац виђети, у каквој цијени наш овдашњи народ сматра и боји се да му што црквенога у кућу не улезе без благослова” (Врчевић 1868: 194). Увиђамо да је у Врчевићевој причи дошло не само до контаминације сижеа већ и до значајних културолошких преплета, при којима фигура старозаветног краља бива уплетено у народна веровања својствена јужнословенским народима.

Још једна јеврејска бајка у којој важну улогу Соломоновог савезника има птица носи назив „О Касији, доброј кћери мудрог Соломона”. Соломону се овде приписује једно ограничење, и поред све мудрости, а то је немогућност да предвиди будућност те одлази код пророка који му саопштава да ће му се кћи удати за сиромаша, те он долази на идеју да на далеком пустом острву сагради кулу без улаза у коју ће је заточити и где ће је посећивати само орао који јој доноси храну. Случај учини да орао понесе неког сиромаша сакривеног од олује у волујску кожу и остави га на кули, где се принцеза Касија заљуби у њега и роди му сина. Тако се, упркос свим очевим напорима, показује да се од судбине не може побећи.

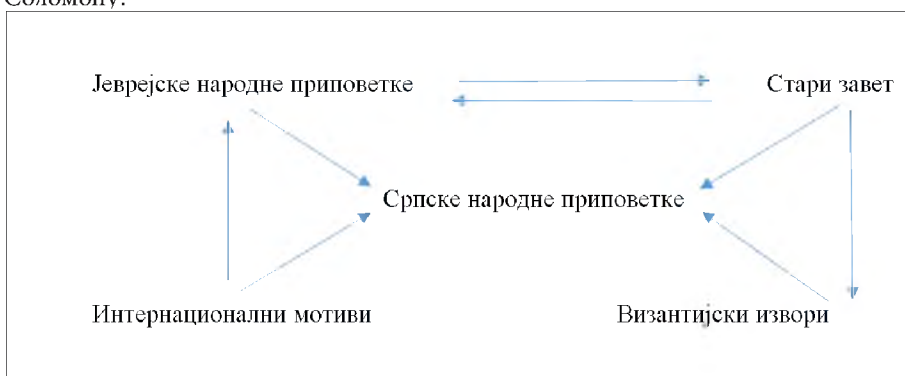
Како бележи Владан Ђорђевић, једна турска легенда сличан догађај приписује султану, којем је пророк предвидео да ће му кћи умрети од змијског отрова у осамнаестој години. Да би спречио њену рану смрт, султан сагради кулу на малом удаљеном острву усред мора али на њен осамнаести рођендан поклони јој корпусу с воћем, из које изађе змија и уједе принцезу те она умире тачно као што је предвиђено пророчанством (Ђорђевић 1874: 47–48). Немања Радуловић потврђује да се може говорити о оријенталном пореклу мотива, иако је неретко локализован и преведен у културноисторијска предања (Радуловић 2012: 190). Он појашњава да је затворена царева кћи један од типичних ликова бајки, а затварање принцезе тумачи као успомену на женску пубертетску иницијацију, односно на затварање девојака у посебну кућу и забрану контаката са спољним светом (Радуловић 2012: 189). Радуловић истиче да се том приликом остварује напетост између спољашњег и унутрашњег света (2012: 189), при чему у јеврејској варијанти из спољашњег света долази младожења а у турској – смрт. Аутор сведочи и о постојању наведеног мотива у српској усменој традицији, у збирци Ђорђа Стефановића Којанова (бр. 13), где отац зазида кћерку да би је сачувао, а отима је змај; и у збирци Р. Добросављевића (бр. 2), где се и цар и кћер затварају у кулу да би избегли налет непријатеља, а она нестаје из куле (2012: 189). У избору народних умотворина *Од златна јабука* Васка Попе проналазимо исти мотив у причи „Од суђења се не може утећи”, где цар затвара кћер у стаклени двор али на судњи дан девојка затражи грожђа из којег излази змија и усмрти је (Попа – Константиновић 1971: 61).

Сагледавањем свих наведених наратива, несумњиво је да је библијски краљ био погодан за бајковну обраду, особито што су у јеврејској традицији Соломону приписивана и извесна езотеријска и мистична знања и вештине, које су му омогућавале контакт са демонима, кретање у различитим сферама, те разумевање немуштог језика тј. говор животиња, као и многе друге натприродне способности које поседује и јунак бајке.

Закључак

Сложеност фигуре Соломона у библијској и усменој књижевности проистиче и из различитих сврховитости текстова, али и из различитих традиција у којима се укоренило име старозаветне личности. Од легендарне мудрости Соломона до магијских и митских својстава, несумњиво је да је Соломон постао важан интернационални лик усмене традиције. Отуда се слажемо са Дејаном Ајдачићем да „[не] постоји јединствени лик Соломона, јер је он у неким причама и варијантама народни мудрац, негде праведни, негде осциони владар, некада је он некористољубиви судија, а некада пожудни моћник који не преза ни од чега.” (Ајдачић 2010: 219)

Поред све комплексности, настојали смо да након сагледавања грађе укажемо и на генезу и могуће правце развоја мотива који се јављају у причама о Соломону:

Трансформације мотива и сижеа остварују се по различитим принципима, од жанровских до културолошких исклизнућа. Тако долазимо до закључка да смер кретања није праволинијски, односно не креће се нужно из јеврејског ка српском књижевно-културном простору, иако је старозаветна литература несумњиво извршила пресудан утицај на српску народну књижевност, већ се остварује процес „размрежавања” лутајућих мотива и сижеа и њихово увезивање са фигуром Соломона.

ИЗВОРИ

- Бен-Амос, Ној 2007: Dan Ben-Amos, Dov Noy, *Folktales of the Jews, Volume 2: Tales from Eastern Europe*, Jewish Publication Society
- Вербер 2003: Е. Verber, *Jevrejske narodne bajke*, Beograd: Narodna knjiga Alfa
- Врчевић 1868: В. Врчевић, Српске народне приповијетке понајвише кратке и шаљиве. Београд: Српско учено друштво
- Јовановић 2005: Т. Јовановић, *Апокрифи. Старозаветни*, Београд: Просвета – Српска књижевна задруга
- Караџић 1870: В. С. Караџић, *Српске народне приповијетке*, друго умножено издање. Беч, у наклади Ане, удовице В. С. Караџића
- Попа – Константиновић 1971: В. Попа, *Од злата јабука* – Р. Константиновић, *Расковник*, Београд: Младо поколење

Стиари завети Госјода нашега Исуса Христа, 1867. године, прев. Ђуро Даничић
 Чајкановић 1999: В. Чајкановић, *Српске народне приповешке*, Београд: Гутенбергова галаксија

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдачић 2010: Д. Ајдачић, Премудри Соломон и жене у фолклору балканских Словена, *Компаративни дослідження слов'янських мов і літератур*, Випуск 12, 214–220.
- Ајдачић 2015: Д. Ајдачић, Представе о ђаволу у руској, украјинској, пољској и српској књижевности деветнаестог века, *Књижевна историја*, год. 47, бр. 157, 75–100.
- Историко-литературни портал „Древнерусская литература“, http://www.drevne.ru/lib/solomon_o.htm, приступљено 15. 9. 2020.
- Бошковић Стули 2006: М. Bošković Stulli, *Priče i pričanje: stoljeća usmene hrvatske proze*, Zagreb: Matica hrvatska
- Берковић 2009: Берковић, Od mizoginije do kulta: Etiološko čitanje Postanka, Kairos – *Evangeoski teološki časopis / Godište III*, br. 2, 305–320.
- Гура 2005: А. В. Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији*, Београд: Бримо: Логос: Александрија
- Дрејн 2003: Ц. Дрејн, *Увођење у Стиари завети*, Београд: Clio, 120-129.
- Ђорђевић 1874: V. Đorđević, *Carigrad i Bukurešt: pisano prilikom putovanja njegove svjetlosti gospodara knjaza srpskog Milana M. Obrenovića IV*, Državna štamparija
- Јасиф 1999: E. Yassif, *The Hebrew Folktale: History, Genre, Meaning*, Indiana University Press
- Каминка 1922: Armand Kaminka, The Origin of the Ashmedai Legend in the Babylonian Talmud, *The Jewish Quarterly Review*, Vol. 13, No. 2, University of Pennsylvania Press, 221–224.
- Косидовски 1965: З. Косидовски, *Библијске леџенде*, Београд: Српска књижевна задруга
- Матић 2010: В. Матић, *Дејствије народа*, Београд: Службени гласник
- Нидич 2018: S. Niditch, Folklore and the Hebrew Bible: Interdisciplinary Engagement and New Directions, *Humanities*, 7, 6, Basel, СТР.
- Пејчић 2003: П. Пејчић, *Митолошке метафоре о жени у Срба*, Нови Сад: Прометеј
- Поповић 1919: П. Поповић, Из наших народних приповедака, *Из књижевности*. Св. 2, Београд: Г. Кон, 1–72.
- Самарција 2011: С. Самарција, *Облици усмене прозе*, Београд: Службени гласник
- Самарција 2013: С. Самарција, Из дубина и вирова: представе о подводном свету у српској усменој прози, *Aquatica: књижевности, култура*, Београд: Балканолошки институт САНУ, 65–84.
- Раденковић 1996: Љ. Раденковић, *Симболика светиња у народној мађији Јужних Словена*, Београд: Балканолошки институт САНУ
- Радуловић 2012: Н. Радуловић, Смрт од змије у наративима о судбини (АТУ 934), *Гује и јакреји — књижевности, култура*, Београд: Балканолошки институт САНУ, 185–198.
- Фрај 1985: N. Fraj, *Veliki kod(eks): Biblija i književnost*, Beograd: Prosveta
- Хансен 2002: W. Hansen, *Ariadne's Thread: A Guide to International Tales Found in Classical Literature*, Ithaca, NY: Cornell University Press

Хирш и др. 2020: Emil G. Hirsch, Ira Maurice Price, Wilhelm Bacher, M. Seligsohn, Mary W. Montgomery, Crawford Howell Toy, „SOLOMON”, *Jewish encyclopedia*, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/13842-solomon>, приступљено 5. 9. 2020.

Штембергер 2014: Г. Штембергер, *Увод у Талмуд и Миграи*, Фондација „Конрад Аденауер”, Савез јеврејских општина Србије, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Правни факултет Универзитета у Београду

KING SOLOMON IN JEWISH AND SERBIAN ORAL TRADITION

Summary

The paper explores the portrayal of King Solomon in Jewish and Serbian oral heritage. The complex figure of King Solomon is inspected by looking into legends of the Old Testament, Biblical Apocrypha, Midrashic and Talmudic literature, and Serbian oral folk storytelling. Besides examining the international composition of the motifs, mythical-magical, demonological, and esoteric layers, cultural and genre transformations, I have insisted on pointing out the fixed motifs, structural and semantic aspects in the establishment of the old-testimonial ruler as a figure recognizable in any folk literature. The genesis and possible directions of the motif and syuzhets development are not axiomatically observed as a direct impact of Jewish on Serbian culture and literature, although the literature of the Old Testament has undoubtedly made a pivotal effect on Serbian folk literature, but as a process of “net weaving” of recurring motifs, syuzhets, and their interconnecting with the figure of King Solomon.

Keywords: King Solomon, The Bible, Midrash, Talmud, folklore, fairy-tale, myth, demonology, wisdom, misogyny

Aleksandra D. Matić